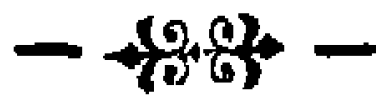

ઈશ્વર સ્તુતિ તથા ધર્મ નિતિ.

સંપ્રદ કર્તા,
સ્વામી પુલપુરીજી ગુરુ સ્વામીશ્રી ધનપુરિજી
મહારાજ.

મુ. મોટી દીકરાળા. (કાઠીયાવાડ.)

છપાવી પ્રસિદ્ધ કરનાર,
પટેલ મંગળદાસ હરગોવિનદાસ.

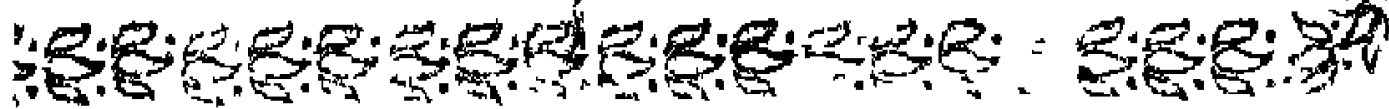
૬૦—સરસપુર મોટી સાગવીવાડ.

આવૃત્તિ ૨ જી.

સંવત ૧૯૮૨.

મુ. ૧૯૨૬.

કીમત ૦-૧-૬

ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી ઓપીરાઈટ-સંગ્રહ.
૧૨ ૫ ૨૦૧૮

ભૂમિકા.

સત્યં મનોહારી ચ દુર્લભંવચ. ॥

અર્થ:—સત્ય અને મનને હરણ કરનારાં વ્યક્તિ
જગતમાં બહુ દુર્લભ છે:—

સુખ કેમ અપના મજબબ વામાણે,
સત્ય ધર્મ કેમ વિદસા પિગાણે.

રેયલ પ્રીન્ટીંગ પ્રેસમાં પટેલ રાયચંદ હીરાચંદે છાપી.

ત્રણપુર કપાસીઆ બજાર—અમદાવાદ.

ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૨૭૪૫ વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ ઈશ્વર સ્તુતિ અને ધર્મજીવિ

વિષય ક્ર ૪ : ૫૨

ઈશ્વર સ્તુતિ તથા ધર્મનીતિ વિવેચન.

યં શૈવાઃ સમુપાસતે શિવૈતિ બ્રહ્મેતિષેદાન્તિ નો । બૌદ્ધા બુદ્ધૈતિ
પ્રમાણપટવઃ કર્તાન્તિ નૈયાયિકાઃ ॥ અર્હન્તિત્યથ જૈન શાસન રતાઃ કર્મેતિ
મીમાંસકાઃ । સોઽયંનો વિદધાતુવાંચ્છિતફલંત્રૈલૌક્ય નાથો હરિઃ ॥૧॥

અર્થ—જે પરમાત્માને શિવને માનનારાઓ શિવવરૂપેથી માને છે.
વેદાન્તિઓ બ્રહ્માનામથી જણાવે છે. અને બૌદ્ધા બુદ્ધ એવા નામથી માને
છે, પ્રમાણુ કુશલ નૈયાયિકો કર્તા એવા નામથી માને છે જૈન મતમાં
પ્રીતિવાળા અર્હન્ એવા નામથી માને છે. અને પૂર્વ મીમાંસકો કર્મ
એવા નામથી માને છે, તે પરમેશ્વર ધણુ લોકોને નિયમમાં રાખનાર
અમને ઇચ્છિત ફલની પ્રાપ્તિ કરે. ॥

તર્માશ્વરાણાં પરમં મહેશ્વરં તં દેવતાનાં પરમં ચ દૈદતમ્ ॥

પતિ પતીનાં પરમંપરતા દ્વિદામ દેવં ભુવનેશમાડયમ્ ॥ ૨ ॥

અર્થ—અશ્વર્યવાળામાં પણ શ્રેષ્ઠ મહેશ્વર અને દેવતાઓમાં
મુખ્ય દૈવત જંતુ એવા, અને પતિયોનાં પતિ (પાલન કરનારાનાં
પાલક) અને પ્રકૃતીપર છે, અને ચૌદ ભુવનનાં સ્વામી છે એવા સ્તુતિ
કરવા યોગ્ય દેવને અમે ભજીએ છીએ. ગ્રંથ-(ભુજગી)

ભયાનાંભયંભીષણંભીષણાન। ગતિં-પ્રાણિનાં પાવનં પાવન્મનુષ્મ

મહોચ્ચૈઃ પદાનાંનિયન્તૃ ત્વમેકં-પરેષાંષરં રક્ષણં રક્ષણાન્તમ્ ॥૩॥

અર્થ—બીકને બીક આપનાર છે, ભયંકરના પણ ભયંકર છે
અને પ્રાણીઓની ગતિરૂપ છે, અને પવિત્રના પણ પવિત્ર રૂપ છે,

અને અગ્નિ વિગેરે મહા ઝેંથી પૃથ્વીવાળાના પણ નિયંત્રા એકજ છે,
અને પરથી પણ પર છે, અને રક્ષણનાં પણ રક્ષક છે. ॥

નમસ્તે સતેતે જગન્કાર્ણાય-નમસ્તેચિતે સર્વલોકાશ્રયાય ॥

નમો દ્વૈતતત્ત્વાય મુક્તિપ્રદાય નમો વ્રજણેવ્યાપિનેશાશ્વતાય ॥૪॥

અર્થ—જે પરમાત્મા જગતનું આદિ કારણ છે અને મત સ્વરૂપ છે અને જે દ્વૈતન્ય રૂપથી સર્વ જોડાના આશ્રય રૂપ છે, અદ્વૈત અને એક રૂપ છે, અને સંપૂર્ણ સૃષ્ટિને આપત કરી છે જેને, અને મુક્તિનાં દેનાર અને સર્વવ્યાપિ અવિનાશી શ્રવિતે અમે વારંવાર નમસ્કાર કરીએ છીએ ॥

ત્વમેકં શરણ્યં ત્વમેકં વ્રેણ્યં-ત્વમેક જગત્પાલકં સ્વપ્રકાશમ્ ॥

ત્વમેકં જગત્કર્તૃ પાતૃપ્રહર્તૃ ત્વમેકં પરં નિશ્ચન્નિર્વિકલ્પમ્ ॥૫॥

અર્થ—હું પરમાત્મન તમે એકજ સર્વનું રક્ષણ કરવા યોગ્ય છો, તમે એકજ સર્વથી શ્રેષ્ઠ છો અને તમે એકજ જગતનાં પાલન કરવા યોગ્ય છો, અને સ્વયં પ્રકાશક છો તમે એકજ જગતના કર્તા છો રક્ષણ કરનાર અને નાશ કરનાર છો અને તમે એકજ પરમ નિશ્ચયને નિર્વિકલ છો.

વયં ત્વા સ્મરમૌ વર્યંવા મજામૌ-વર્યંવા જાત્માશ્ચિરુપનમામ્

સદેકાંનિધાનં નિગલમ્બમાશં-ભવોમ્મૌધિ પોતં શરણં વ્રજામઃ ॥૬॥

અર્થ—હું પરમાત્મન અમે આપનું સ્મરણ કરીએ છીએ અમે આપનું ભજન કરીએ છીએ અને અમે આપ જગતના સાક્ષિ રૂપને નમસ્કાર કરીએ છીએ અને અત્યંત રૂપ આશ્રિય રહિત અને એક અને નર્વના આધારસ્થાન, તથા સમાગ રૂપ સાગરને તારવાના નિમિત્ત વડાણ રૂપ એવા આપને અમે શરણાગત છીએ.

યતોજાયતેવિશ્રમેતત્પ્રમસ્તં-સ્થિતયત્રયસ્મિલ્લયં યાતિકાલે

અનાદિંવિમુંચાન્નિમધ્યાન્તૃન્યં-ચિદાનન્દરુપંતમીશંપ્રપદ્યે ॥૭॥

અર્થ—જે પરમાત્માથી સંપૂર્ણ જગત ઊત્પન્ન થયું છે અને સ્થિર રહ્યું છે અને પ્રલય કાલમાં જેમાં લીન થાય છે એવા અનાદિ વ્યાપક અને આદિ મધ્યાન્ત રહિત તથા વિદાનન્દ પરમાત્માને આશ્રય થાઉં છું.

वश्येयस्यविश्वसमस्तं सदाऽऽस्ते-यदाभासतोभातियद्वैविवित्रम्

नजानन्तियंतत्त्वतो योगिनोऽपि चिदानन्दरूपं तमीशं प्रपद्ये ॥ ૮ ॥

અર્થ—જે પરમાત્માના વશમાં સદા આ સર્વ જગત છે, અને જેના પ્રદર્શથી આ જગત પ્રદર્શિત છે. તથા જે વિચિત્ર રૂપોથી જગતમાં વિદ્યમાન છે અને જે પરમાત્માને યોગિયો પણ યથાર્થ નિશ્ચય કરી શકના નથી એવા વિદાનન્દ રૂપ પરમાત્માને હું શરણે થાઉં છું.

फलैः पुष्पैः पत्रैर्विट्प निर्वहैः शाख बहुलै

र्युत रङ्गै रङ्गै भुवनं रचितुः स्मारक मिदम् ॥

मुनेत्राणां प्रीतिं जनयति परां काननमहौ

उपाकर्त्र तुभ्यं वयमिह नमामोऽनवरतम् ॥ ૯ ॥

આ ૭૮ શિખરણિવૃત્ત । અર્થ—હે પરમેશ્વર ધુલોથી ફલોથી અને પત્તાઓથી તથા જેમાં અનેક શાખાઓ લાગીને ફેલી રહી છે એવા અસખ્ય વૃક્ષોથી અને નારક ગૃહોની રંગ ખૂમિયોની સમાન અને વિચિત્ર છત્તાઓથી ભરાયેલું અને રચનારનું સ્મરણ કરનાર અને દેખનારાના નેત્રાંત અતિશય પ્રીતિ ઉપવ્નવનાર આ જગત રૂપ વન જેને નિર્માણ કર્યું છે એવા હું પરમેશ્વર તમને અમંવાદ વાર પ્રણામ કરીએ છીએ. ૯

क्रचरणकृतं वा कायज कमजं वा श्रवणनयनजं वा मानसं वा पराधम्

विहितमविहितं वा सर्वमेतत्कमस्व जयजयकरुणाब्धे श्रीमहादेव शुभो

અર્થ—તે પરમાત્મનું લાથથી કરેલા પગથી કરેલા અને વાણીથી

થયેલા શરીરથી થયેલા અને શ્રવણથી થયેલા નેત્રથી થયેલા અને મનથી થયેલા કર્મથી થયેલા વિહિતા વિહિન આ મર્વ અમાન અપરાધોને ક્ષમા કરો હે કૃષ્ણાંબ હે શંભો શ્રી મહાદેવ જય થાય જય થાય ॥૧૦॥

ધર્મ નીતિ વિવેચન:—

વૃત્તેન દીક્ષામાપ્નોતિ દોષશ્યાનોતિ દક્ષિણામ ॥

દક્ષિણા શ્રદ્ધા માનોતિ શ્રદ્ધયા મન્ય માપ્યતે ॥ ૧૧ ॥

યજ્ઞુઃ ૧૦ અઃ ૧૬ મૌ મઃ ૩૦ જે માણસ મન્ય ધર્મનો હજાસુ હોય છે તેનેજ મત્યનુ જ્ઞાન થાય છે મન્ય ઉપજ્ઞ સર્વેએ વિશ્વાસ રાખેલા અસત્ય ઉપર કદી પણ વિશ્વાસ ન રાખેલા જે સત્યનું પાત્રનું કંઈ છે તેનેજ ઉત્તમ અધિકાર પ્રાપ્ત થાય છે એ ઉત્તમ ગુણ વડે ઉત્તમ અધિકારી થવાથી તેને સર્વે કેટાણેથી ઉત્તમ કળ મળે છે અર્થાત શુભ ગુણોના આચરણથી જ્યાં જ્યાં જ્યાં એને માન મળે છે અને બીજા પણ ઉત્તમ ઉત્તમ ક્ષમ મળે છે. (આ ક્ષત્રનેજ દક્ષિણા કહે છે) જે વખતે સત્ય વ્રતો વડે તે દક્ષિણા યુક્ત થાય છે, અને જ્યારે સર્વના સહાગને પ્રાપ્ત થાય છે, ત્યારે તેના ઉપર સર્વનો વિશ્વાસ ખસે છે, કારણ સત્યના આચરણ વડે સહાર થવાજ જોઈએ જેમ જેમ શ્રદ્ધા વધતી જાય તેમ તેમ સત્ય (પરમૈશ્વર અને ધર્મ જાતની પ્રાપ્તિ જાહેર થાય છે, માટે શ્રદ્ધા ઉત્તમ ઉત્સાહ વિગેરે પુરુષાર્થ સાધક ગુણ સહિત પુરુષાર્થ કરવા અને મોક્ષ સુધીના, ઉત્તમ ક્ષેત્રની સર્વેએ પ્રાપ્તિ કરવા પ્રયત્ન કરવાની જરૂર છે, અને સત્યને આધારે એવું છે માટે સત્ય ધારણ કરવાની સર્વેએ હજાસા કરવી સત્ય સર્વનું મળ કારણ છે, માટે અન્ય સર્વના એવું પાળવા યોગ્ય છે, વળી કહ્યું છે કે નાસ્તિમન્યાપરોધર્મ શાં ૫૦ મત્યથી પર એટલે ઉત્તમ બીજા ધર્મ નથી,

સત્યપ્રતિષ્ઠાયાંક્રિયાફલશ્રિયમ્ યોગ૦ ૬૦ મૃ૦ સત્યની મનુષ્યમાસ્થરતા
થવાથી જે જે બોલે છે જે જે ક્રિયાઓ કરે છે તે સર્વે સિદ્ધ થાય છે.
સત્યવદ ધર્મચર વેદ શિક્ષા આજ્ઞા કરે છે કે સત્ય બોલો અને ધર્મનું
આચરણ કરો. ધર્મ શું છે વેદપ્રતિષ્ઠાપ્રયોજનવદર્થોધર્મઃ. પૂર્વ મીમાંસા
૬૦ જે ધર્મનું વેદે વિધાન કરેલું હોય અને પ્રયોજન વાળો હોય
અને અર્થવાળો હોય અર્થાત્ અનથ અસત્ય દંભ પાપડ આદિને
અનથ કહેલો છે, માટે સત્યનું આચરણ અને અસત્યનો ત્યાગ કરો
॥ આ ધર્મનાં લક્ષણ કહેવાય છે. વળી કહેલું છે કે—

યતોઽભ્યુદયનિશ્રેયસઃ સિદ્ધિઃ મધર્મ

વશેષિક સૂત્ર-૨-જેનાથી અભ્યુદયની પ્રદિ થાય અને નિશ્રેયસ એટલે
કલ્યાણની સિદ્ધિ થાય તે ધર્મ-પતના દ્વારિયતીતિ ધર્મઃ-પતનથી બચણ
કરે તે ધર્મ । ઇષ્ટ પ્રાપ્તિ અનિષ્ટ પરિહારો લૌકિકઉપાયો ધર્મઃ—
કષ્ટની પ્રાપ્તિ અનિષ્ટનો પરિહાર અને અલૌકિક ઉપાય હોય જેમાં તે ધર્મ
છે ॥ ધર્મ એટલે ફરજ ॥ વળી મનુમહારાજ કહે છે—

ધૃતિક્ષમા દમોઽસ્તેયં શૌચંમિન્દ્રિય નિગ્રહમ્ ॥

ધીર્વિદ્યા સત્યમક્રોધઃ શર્કાધર્મલક્ષણમ્ ॥ ૧૨ ॥

ધાર્મતા ક્ષમા અસ્તેયં ચોર્ગી નહિ કરવી શૌચ મિન્દ્રિયના ક્રિયા
વિદ્યા સત્ય અને અક્રોધ દશ ધર્મતા લક્ષણ છે. વળી ધર્મથી મુખ-
શાંતિ અને અવગાદિ મળે છે એમાં કોઈ સંશય નહિ — ॥

ધર્મેણ ગમન મુદ્ધં ગમનમધસ્તાન્ ભવ ત્વ ધર્મેણ

જ્ઞાનેન ચાપવર્ગોવિષયાદિચ્યતે વન્ધ. ॥ ૧૩ ॥

સાંખ્ય૦ દ્વારિક અર્થ—પ્રાણીઓ ધર્મવડે જીતમ ગતીને પામે

છે, અને અધમ વડે નીચી ગતીને પામે છે, અને જ્ઞાન વડે મોક્ષ
અને અજ્ઞાન વડે મન્ધ

प्रचण्डवाताऽभिहताऽभ्रतुल्यं विनाशि सौम्यंवसुधाधिपत्यम्

आपत रम्यो विषयोप भोगो धर्मः सहायः परलोकयाने ॥ ૧૪ ॥

વિભીપણનીતિ અર્થ—રાવણને વિભીપણ કહે છે કે હે રાવણ તારા મનમાં વધારે ટુલાતુ નહિ કારણ કે આ તારા રાજ્ય ભોગ સપત્તિ અને વસુધાનુ અધિપતિપણ તે કેવા છે જેમ પ્રબલ વાયુ વડે વાદળાઓ છિન્ન ભિન્ન થાય છે, તેની માફક છે અને સર્વ વિષયો સંબંધી મુખ ભોગ ક્ષણવારમાં નાશ થનાર છે અને વિષયોપભોગ દેખવા માત્ર સુદર છે જેમ પાણીના પરપોટા જેવા છે, તેમાં પ્રજ્ઞાઇ ને સત્ય રૂપ ધર્મને હારીશ માં, અને સર્વ સત્યરૂપ તપ વડે આવેલું છે તેમ નક્કી નાણુ. માટે પરલોકમાં જવાને સહાય રૂપ ધર્મને જાળવવાની જરૂર છે અનૃત નહિ, વળી—

अनृतं तमसोरुपं तमसानीयते ह्यत्रः

तमो ग्रस्तान पश्यन्ति प्रकाशं तमसावृताः ॥ ૧૫ ॥

અર્થ —અસત્ય અજ્ઞાન રૂપ છે અજ્ઞાનને લીધે મનુષ્ય હલકી ગતીને પામે છે અને અજ્ઞાનમાં ડુબેલા અજ્ઞાન વડે ઘેરાયેલા મનુષ્યો જ્ઞાન રૂપ પ્રકાશને જોઈ શકતા નથી. એનું નામ અધ પરપરા.

स्वर्गः प्रकाश इत्याहु नरक तमएवच ॥

मयानृत तदु भयं प्राप्यते जगतींचरै ॥ ૧૬ ॥

અર્થ જ્ઞાન એજ સ્વર્ગ અને અજ્ઞાન એજ નરક છે મનુષ્યોને શુભ અને અશુભ જન્મ જોતાના દુર્મોતે અનુમર્ગને પ્રાપ્ત થાય છે.

તત્રાપ્યેવં વિધાલોકે વૃત્તિ સત્યાનૃતે ભવેત્ ॥

ધર્માધર્મો પ્રકાશઃ સમો દુઃખં મુખં તથા ॥ ૧૭ ॥

તત્રયત્સત્યં સધર્મોધર્મઃ સપ્રકાશોયઃ પ્રકાશોય પ્રકાશન્તમુખમિતિ ।

તત્રયદનૃતસોઽધર્મોઽધર્મસ્તત્તમો દત્તમસ્તદુઃખમિતિ ॥ ૧૮ ॥

અર્થ—તેમાં પણ સત્ય તથા અસત્ય ધર્મ તથા અધર્મ પ્રકાશ તથા જ્ઞાન—અપ્રકાશ અજ્ઞાન મુખ તથા દુઃખ એ પ્રકારની જે વૃત્તિઓ લોકમાં ઉત્પન્ન થાય છે તેમાં જે સત્ય તેજ ધર્મ છે તે ધર્મ છે તેજ પ્રકાશ છે તે પ્રકાશ છે તેજ મુખ છે અને જે અસત્ય છે તેજ અધર્મ છે તે અધર્મ છે તેજ અજ્ઞાન છે અને અજ્ઞાન છે તેજ દુઃખ છે, હવે સત્યનો નિર્ણય

નસામમાં યત્ર નસન્તિ વૃદ્ધા નતેવૃદ્ધા યેનવદન્તિ ધર્મઃ ॥

નામૌ ધર્મૌ યત્ર નસત્યમસ્તિ નતત્મન્યયચ્છલેના મ્હુષેત્ ॥ ૧૯ ॥

અર્થ—જેમાં વૃદ્ધ પુરુષોનો હોય તે સભા નહિ અને જે વૃદ્ધ પુરુષો ધર્મનું કથન ન કરે તે વૃદ્ધ પણ નહિ અને જે ધર્મમાં સત્ય નહિ તે ધર્મ પણ નહિ અને જે અત્ય ઇત્ત કપટ માયાથી સહિત હોય તે અત્ય પણ નહિ વગી ધર્મનું આચરણ ક્યારે કરવું તે.

નધર્મકાલઃ પુરુષમ્થનિશ્ચિતો નચાપિ મૃત્યુઃપુરુષપ્રતીક્ષતે ॥

નદાહિધર્મમ્થાક્રિયૈવ શોભનાઃ ચદાનગે મૃત્યુમુખેઽભિવર્તતે ॥ ૨૦ ॥

અર્થ મનુષ્યે ક્યાંને ધર્મનું પાલન કરવું તે નમયો નક્કી કરેલો નથી કમંજે મૃત્યુ કાંઈ માણસની વાટ જાતુ નથી, ત્યારે મનુષ્ય મૃત્યુના મુખમાંજ રહેલ છે ત્યાંને તે ધર્મનું આચરણ મર્વ જ્ઞાન કરવું એજ શોભા આપનાર છે

जीवन्तमृतवन्मन्ये देहिनं धर्मं वर्जितम् ॥

मृतो धर्मेण संयुक्तो दीर्घं जीवी न संशय ॥ २१ ॥

અર્થ- -ધર્મ રહિત પ્રાણીને જીવતા જતાં મરેલા જેવા માનવા અને
ધર્મ સુક્ત પુરુષો મૃત્યુ પામેલા જતા ચિરંજીવી છે એમાં સંશય નહિ.

सपदिविलयमेतुं राजलक्ष्मीउमरि पतन्तुवा कृपाण धाराः

अपहरतुतरां शिरः कृतान्तो-मम-तुमति नमनागपैतु धर्मात् ॥ २२ ॥

અર્થ—કોઈ ધર્માત્માનાં વચનો છે કે આહે સત્ય લક્ષ્મી મારી
જલદી નાશ થઈ જાય અથવા તરવારની ધારાઓ તીક્ષ્ણ મારી ઉપર
પડે, અને ગાહે ચમરાજ હમણાંજ માર મસ્તક કાપી લેતો હોય તો
પણ થુ પરન્તુ મારી મતિ ધર્મથી જુદી નહિ થાય. ॥ હવે સત્ય
સનાતન ધર્મનું આચરણ કરવું અને આભાસ ધર્મનો દંભ ધર્મનો અને
ઉપમા ધર્મનો વિધર્મનો પરિત્યાગ કરવો ॥ સત્ય સનાતન ધર્મનું આચરણ
કરવું મત્ય અને સનાતન બે શબ્દો છે ત્રણે કાલમાં રહે તે સત્ય અને
સદા સર્વદા વિરાજમાન રહે અને ત્રણ પરિચ્છેદથી રહિત હોય અને
ત્રણ ભેદ રહિત હોય એવો સત્ય સનાતન ધર્મ છે, જેનેથી તમારા
કુલમાં તમારી જ્ઞાનિમા જે વિરોધ નો થાય અને સદા દેશમાં સંપ-
ન્ન રહે, અને હવે તો સત્યના સત્ય કહેવા આપે છે, અને અસત્યનું
અમત્ય કહી આપે છે. ॥ જ્યાં ન પ ત્યાં સપત્તિ નાના ॥ જ્યાં કુમતિ
ત્યાં વિપત્તિ નિધાના ॥ માટે ઉપર દર્શાવેલો જે ધર્મ તેનું આચરણ
કરવું અને દભાદિઠ ધર્મનો ત્યાગ કરવો. ॥ દંભનાં લક્ષણં ॥

लोकं प्रताप नार्थाय धर्मानुष्ठानं करोतीति दम्भः

દંભના લક્ષણ.

લોકોને ઠગવા માટે ધર્મનાં કાર્ય આદરવા અને શ્રદ્ધાળુને ધર્મનાં નિમિત્તો બનાવી અને હેતુ અદરબાને ખીખે હોય તેનું નામ દંભ છે વાસ્તે દયાદિ આસુરી સંપત્તિ છે.

આસુરી સંપત્તિનાં લક્ષણ.

દંભો દર્પોઽભિમાનશ્ચ ક્રોધ પારુષ્ય મેવચ ॥

અજ્ઞાનં ચાભિ જાતમ્ય પાર્થ સંપદમાસુરીમ્ ॥ ૨૩ ॥

ગીતા૦ અ૦ ૧૬ અર્થ—દંભ દર્પે અભિમાન ક્રોધ પારુષ્ય (કડણપણું) અને અજ્ઞાન આ સર્વે ગુણો આસુરી સંપત્તિ વાળાના છે દેવી સંપત્તિના નહિ.

હવે હવીશ દેવી સંપત્તિના લક્ષણ.

અભય—અત્યસ શુદ્ધિ—જ્ઞાનયોગ અવસ્થિતિ—જ્ઞાન—દમ—યજ્ઞ—સ્વાધ્યાય—તપ—આર્જવ—અહિંસા—સત્ય—અક્રોધ—ત્યાગ—શાન્તિ—અપૈશુન—દયાભૂતોમા—અલોભુત્વ—માદવ—સન્નત અયપક્ષતા—તેજ—સુમા—નૃતિ—શૌચ—અદ્રોહ—ન અતિ માનિતા—આટલા દેવી સંપત્તિના ગુણો છે માટે દેવી સંપત્તિનું આચરણ કરવું, અને આસુરી સંપત્તિનો ત્યાગ કરવો એજ દેવગુણનું આવન છે, નમસ્ત જ્ઞાન—સમસ્ત અનુભવ—અને શુભ ચારીત્ર મોક્ષ માર્ગ છે વાસ્તે જ્ઞેમ અને તેમ શુભ કીર્તિ—અને વિહિત કર્મોતે કરવા અને જ્ઞાનનો અભ્યાસ કરવો એજ શ્રેષ્ઠ છે કેમકે મનો નાશ વાસના ક્ષય મોક્ષ છે.

માટે અત્ય ઐ પુણ્ય રૂપ છે અને અમત્ય પાપ રૂપ છે.

પાપકુર્વન્પાપકીર્તિ પાપ મેવાન્નુતે ફલમ્ ॥

પુણ્યકુર્વન્પુણ્ય કીર્તિ પુણ્ય મત્યન્ત મન્નુતે ॥ ૨૪ ॥

અર્થ- પાપ કરનારા પાપ કાર્તિને મેળવે છે અને પાપનું ક્ષત્ત્વ બેભાગ અને પુણ્ય કરનારા પુણ્ય રૂપ કાર્તિને મેળવે છે અને પાપના ક્ષત્ત્વ સુખને ભોગવે છે વાસ્તે દરેકે પોતાના મનમા વિચારીને પાપાચરણ અને અસત્યનો ત્યાગ કરવો એજ શ્રેષ્ઠ છે.

રમણીયચરણા મુકુતિનો કંપૂચ ચરણા દુષ્કૃતિન ॥

છાં ૦ ગ્રીપ ૦ અર્થ—પવિત્ર આચારણુ કરનારા સુખ વિગેરેને મેળવે છે, તે સુકૃતિઓવાળા કહેવાય છે અને અપવિત્ર આચારણુ કરનારા દુષ્કૃતિઓવાળા કહેવાય છે તેઓ દુષ્કૃતિઓ વાળા કહેવાય છે. એવા પુણ્યવાળા ગ્રહસ્થાના લક્ષણો બનણુવા યોગ્ય છે.

સ્વકર્મધર્માર્જિતજીવિતાના સ્વેષ્ઠેવ દોરેષુ સદા રતાનામ્ ॥

જિતેન્દ્રિયાણામતિથિપ્રિયાણા ગૃહેપિ મોક્ષ પુરુષોત્તમાનામ્ ॥ ૨૫ ॥

અર્થ પોતાના કર્મ (ક્રિયા) વડે ધર્મ અર્જિત ધનાદિ વડે ક્ષત્ત્વ કરનારા અને પોતાની પ્રિયા સ્ત્રીમા પ્રેમ રાખનારા જિતેન્દ્રિયા વાળા અને અતિથિ પ્રિય છે જોએને એવા શ્રેષ્ઠ પુરુષોને મોક્ષ તે વચ્ચે છે. તેવા ગ્રહસ્થાને ધન્યવાદ છે.

માનન્દ મદનંમુતાશ્ચ મુધિય કાન્તા નદુ ભાષિણી ॥

મન્મિત્રંમુધન સ્વયોષિતિ રતિશ્ચાજ્ઞાપરા.સેવકાઃ ॥

આતિશ્યશિવપૂજન પ્રતિદિનંમિષ્ટાન્નપાનંગૃહે ॥

માધો મદુ મુપામંત હિમંતનધન્યોગૃહસ્થાશ્રમ ॥ ૨૬ ॥

ભગૃહરિ-અર્થ—આનન્દન આપનાર ગૃહ હોય અને પોતાના પુત્રા ગૃહસ્થુદ્ધિવાળા હોય અને ગૃહર સ્ત્રી પ્રિય ભાવનારી હોય અને પતિપ્રિયા હોય અને સત્ય મિત્ર હોય સુખને આપનાર ધન હોય

અને પાતાની સ્ત્રીમાં પ્રીતિ રાખનાર હોય, અને આજ્ઞાપાલન કરનારા મેયંકા હોય, અને આવેલાનો સત્કાર ઘરમાં બરોબર થાતો હોય, અને શિવપૂજન હર વખત હોય હમેશાં મિષ્ટાન્ન પાન ગૃહમાં હોય અને મારા સાધવોનો સગ કરતા હોય નિરન્તર એવા ગૃહસ્થાશ્રમને ધન્ય છે. પિતા માતાએ પુત્રોને સારું શિક્ષણ પોતે આપવું અને અપાવવું જેનાં બાળકોનાં દુર્ગુણો દુર થાય અને લોક અને પરલોક સુધરે અને કુમાર્ગમા પોતે બતા હોય પણ સન્તાનોને નહિ જાવા દેવા અથવા ઋષિકુલ કુરુકુલ વિગેરેમા શિક્ષણ આપાવવું એજ શ્રેષ્ઠ છે પુત્રોએ ઘરમા સુનીતિની સાથ વર્તવા કરવો તેનાં લક્ષણો શિખાવવા.

ઔદ્વત્યંપરિહાસંચ તર્જનં बहु भाषणम् ॥

पित्रोरग्रेनकुर्वीत यदीच्छेदात्मनोहितम् ॥ २७ ॥

અર્થ—ઔદ્વતપાત્ર ઊંપહાસ (મસ્કરી) ધમકી આપવી અને બહુ બોલવું એવું વર્તન માતા પિતા પ્રત્યે કરજુ નહિ.

गुरुणांचैवनिबन्धो न कर्तव्यः कदाचन ॥

अनुमान्य प्रसाद्यश्च गुरु क्रुधो युधिष्ठिर ॥ २८ ॥

અર્થ—મોટાઓ સાથે કદી પણ લડ કરવી નહિ અને તેઓ ક્રોધ કરે તો પણ નબ્રતાયી તેમને પ્રસન્ન કરવા.

अभिवदन्त वृद्धाश्च दद्याच्च आसन स्वगम् ॥

कृतांजलिरुपासीत गच्छन्तं पृष्ठतोन्वियात् ॥ २९ ॥

અર્થ—વૃદ્ધ મનુષ્ય ઘરમાં આવે તેમને નમન કરીને જાતે આવન આપવું તથા હાથ જોડીને પાસે બેસવું અને જાય ત્યારે તેમની પાછળ વળાવવા જવું.

અભિવાદન શીલસ્ય નિત્ય વૃદ્ધોદ્ધસંવિન. ॥

ચત્વારિ તમ્ય વર્ધન્તે આયુર્વિદ્યાયશોવલગ્ન ॥ ૩૦ ॥

અર્થ—અભિવાદન અવભાવ વાળાંતે અને વૃદ્ધોની મેવા (સાપ્ત) કરનારને ચાર વસ્તુઓની વૃદ્ધિ થાય છે આયુષ્ય લક્ષ્મી યશ અને યશ.

નાક્રોશીમ્યાન્નાવમાનીપગ્મ્ય મિત્રદ્રોહીનોતનીચોપસેવી ॥

નચાભિમાનીનચહીનવતો રુક્ષાંવાચમુષતીવિર્જયીત ॥ ૩૧ ॥

અર્થ—નિંદક ન થવું ખીજનું અપમાન કરનારા ન થવું તેમજ મિત્ર દ્રોહી અને નીચ (એટલે ખરાબ) માણસોના સેવન કરનારા ન થવું અભિમાની અને દુરાચારી ન થવું તોછડા અને પીડાકારક વચનો બોલવાનું છોડી દેવું.

માતરંપિતરંચૈવ સાક્ષાત્પ્રત્યક્ષ દેવતામ્ ॥

મત્વા ગૃહીનિષેવેત મહાસર્વપ્રયત્નત ॥ ૩૨ ॥

અર્થ—આસંકાએ પિતા અને માતાને સાક્ષાત્પ્રત્યક્ષ દેવતા અરૂપ માનીને સર્વ પ્રયત્નથી સર્વદા તેમની સેવા કરવી.

શ્રાવ્યેન્મૃતુલાવાણી સર્વદાપ્રિય માચરયેત ॥

પિત્રો રાજાનુમાર્ગ મ્યાત્મપુત્ર કુલ પાવનઃ ॥ ૩૩ ॥

અર્થ—કુલને પાવન કરનારા અપુત્ર માતા પિતા પ્રત્યે કામળ વાણી બોલવી સર્વદા તેઓને પ્રિય લાગે એવું વર્તન રાખવું તથા તેઓની આજ્ઞામાં રહેવું ॥

ગુરુણા ચૈવ સર્વથા માતા પરમેકો ગુરુ ॥

માતાગુરુતગમેવ શ્વાત્પિતોચ્ચતરસ્તથા ॥ ૩૪ ॥

અર્થ — સર્વ પ્રકારના ગુણોમા માતા એ પરમ ગુરુ છે માતા એ પૃથ્વી કરતા પણ વધારે ગુરુ છે તેમજ પિતા આકાશ કરતા પણ વધારે શ્રેષ્ઠ છે અન્ય પેાણવુ, ધર્મનુ આચરણુ કરવુ આધ્યાત્મી પ્રમાદ કરવા નહિ અને ધનાદિ પદાર્થોની ઝિન્નતિ કરવી, માતાને દેવ કરી માનવા પિતાને દેવ કરી માનવા, આચાર્યને દેવ કરી માનવા, અને અતિથિને દેવ કરી માનવા અને જે જે કિતમ કર્મો કરવા પણ નહામા કાર્ય કર્મો કરવા નહિ ॥ અન્નચાર લેાય તેનુ આચરણુ કરવુ, દુરાચારનુ નહિ ॥

આપઁ ધૃઁ મૃઁ અર્થ—નૃત્ય નાટક ન જોવા ઘન-સભામા લોક મેળાવડામા ન જવુ લોકના ગપાટામા ભાગ લેવા નહિ અદાન્ત વત્તિ રાખવી ગુરુ શ્રેષ્ઠ માગ ચાહે તેા પણ પોતે એવા પાપ કર્મ ન કરવા સ્ત્રીઓ સાથે ત્રાય પુરતુજ પેાણવુ પ્રેમજ્ઞ શાન્ત મન્ત શરમાળ (ખેાટુ કાર્ય કર્તા) દ્વ વૈદવાળા જ્ઞાની ન પામવુ (થોડે નહિ) એવા ક્રોધ નહિત આ મેવે વિદ્યાર્થીને શિક્ષણવળી ॥

ब्रह्मचर्यं प्रतिष्ठाया वीर्यं लाभः

યોગઁ દૃઁ સૃઁ અર્થ—બ્રહ્મચર્યની પ્રતિષ્ઠા (કાયમ રહેવાથી) વીર્યમા લાભ અને પરાક્રમ બુદ્ધિ બલ વિગરેના લાભ અને શારીરિક માનસિક સર્વ પ્રકારના લાભ થાય છે.

સત્ગત અને આર્ય અને અનાર્ય ગુણોને જાણવા જોઈએ.

यज्जीव्यते ऋणमपि प्रथितं मनुष्यैर्विज्ञानं विक्रमं यशोभिरमं व्यमानम् तन्नाम जीवितमिह प्रवर्तन्ति तज्जाः काकोपि जीवति चिराय वन्तिच भुङ्क्ते

તીતિ પચ તન્ત્ર ॥ અર્થ—વિજ્ઞાન પરાક્રમ યશાદિથી નિરન્તર મનુષ્યો જેના વખાણુ કરે છે, તેવા માન પૂર્વક મનુષ્ય એક દાણુવાર જીવે તે જીવિત છે જેઓને જ્ઞાની પુરુષો જીવન કહે છે તેથી અન્ય તે કાગડા અને કુતરાંની માફક ઘણી વખત જીવે તો પણ (આહાર નિદ્રા મૈથુન કર્તો) નકામું જીવન છે. ॥

યજ્ઞીવનં દોષ વિવર્જિતં

દોષોથી રહિત જીવન છે તેજ જીવન છે ॥

અહિતાહિત વિચાર શૂન્ય બુદ્ધેઃ શ્રુતિસમયૈર્વહુમિસ્તિરસ્કૃતસ્ય ॥

ઉદર ભરણ માત્ર કેવલેચ્છોઃ પુરુષપશોશ્વપશોશ્વાકોવશેષઃ ॥ ૩૫ ॥

અર્થ—જે મનુષ્યની હિત અહિત વિચારથી શૂન્ય છે બુદ્ધિ અને વેદો જેનો બહુ પ્રકારથી તિરસ્કાર કરે છે અને ઉદર ભરવા માત્ર છે કેવલ ઇચ્છા જેની તેવાથી અને પશુથી શું વિશેષતા છે અર્થાત્ બન્ને સમાન છે.

યેષાં નાવિદ્યા નતપો નદાનં જ્ઞાનં શીલં નગુણો નધર્મઃ ॥

તેમૃત્યુલોકે ભૂમિભાર ભૂતા મનુષ્યરુપેણ મૃગાશ્વરન્તિ ॥ ૩૬ ॥

ભર્તૃહરિઃ અર્થ જે મનુષ્યોમાં વિદ્યા નથી તપ નથી દાન નથી જ્ઞાન નથી શીલ નથી ગુણ નથી ધર્મ નથી તેઓ મૃત્યુસૌક્યમાં ભૂમિને ભાર રૂપ છે અને મનુષ્યોનાં રૂપથી પશુજ વિચરે છે ॥

ભાવમિચ્છતિ સર્વસ્ય નાભાવે કુરુતે મનઃ ॥

મત્યવાદી મૃદુદાન્તો યઃ સઉત્તમ પુરુષઃ ॥ ૩૭ ॥

વિદુરનીઃ અર્થ—સર્વના ભાવની ઇચ્છા કરે છે અને અભાવમાં

મનની વાસના નથી કરતો અને સત્યવાદી, છે અને મૃદુ છે દાન્ય છે તે ઉત્તમ પુરુષ કહેવાય છે. ॥

વિપતિર્ધૈર્ય મથામ્યુદય ક્ષમા । સદાસિ વાક્પદ્મતા યુધિવિક્રમઃ
યશમિચાભિરુચિ વ્યર્મનશ્રુતૌ । પ્રકૃતિસિદ્ધ મિદંહિ મહાત્માનામ્ ॥

અર્થ — વિપતિમાં ધૈર્યવાળા—ઉદયમાં ક્ષમાવાળા અને સભામાં વાણીનું ચતુરાઈપણ, યુદ્ધમાં પરાક્રમવાન, યશમાં પ્રીતિવાળા અને વૃત્તિમાં વ્યસનવાળા આટલા ગુણો સ્વભાવથી સિદ્ધ મહાત્માઓમાં હોય છે ॥

ઈશ્વરનાં લક્ષણ પણ જાણવા બોધાગ્રે.

ક્રેશ કર્મવિપાકાશય સ્પરાંશર્મ પુરુષ વિશેષ રીશ્વર

ચા૦ ૬૦ મૃ૦ આ૦ અર્થ—પાંચ ક્રેશો કર્મ અને કર્મોનાં ફલ અને ફલના પૂર્વ પર્વના સરકારો આ સર્વેથી સંબન્ધ રહિત હોય અને વિશેષ શક્તિ વડે સહિત હોય તેનું નામ ઇશ્વર છે.

જન્માવસ્યયતઃ

અક્ષૃ૦ ૬૦ મૃ૦ ૨ અર્થ—જાતપત્તિ સ્થિતિ અને નાશ જેની જન્મ શક્તિથી થાય છે તે ઇશ્વર ॥

માતાપિતાની ફરજ.

પુત્રાશ્ચવિવિધૈઃ શીલૈર્નિયોજ્યાઃ સતતં બુધે. ॥

નીતિજ્ઞાઃ શીલ સંષન્ના ભવન્તિ કુલ્પજિતા ॥ ૩૮ ॥

અર્થ—બુદ્ધિમાન પુરુષોએ પુત્રાને સદા સદાચારમાં જોડવા કેમકે નીતીને જાણનારા અને સદગુણસંપન્ન થવાથી તેઓ પુજવા યોગ્ય થાય છે.

एकेनापि सुवृक्षेण पुष्पितेन सुगन्धिना ॥

वासितं तदनं सर्वं सुपुत्रेण कुलं यथा ॥ ३९ ॥

અર્થ—જેમ પુષ્પ અને સુગન્ધ યુક્ત એક પશુ સારૂ વૃક્ષ હોય તે સર્વ વન સુગન્ધ વાળું થાય છે તેમ એક પશુ સારા પુત્રથી આપું કુલ કીર્તિવાન થાય છે.

एकेनापि सुपुत्रेण विद्या युक्तेन साधुना ॥

वादितां कुलं सर्वं यथा चंद्रेण शर्वरी ॥ ४० ॥

અર્થ—જેમ ચન્દ્રમા વડે રાત્રિ શોભા પામે છે તેમ એક પશુ વિદ્વાન સારા ગુણવાળા સુપુત્રથી સમસ્ત કુલ આનંદ પામે છે.

किंजातैर्बहुभिः पुत्रैः शोक संताप कारकैः ॥

वरमेकं कुलान्त्वी यत्र विश्राम्यते कुलम् ॥ ४१ ॥

मुखोश्चिरायुर्जातोऽपि तस्मा ज्ञાત મૃતો વરઃ

મૃતંતુ ચાન્પ દુઃસ્વાય યાવજ્જીવં જડો દહેત્ ॥૪૨॥

एकेन शुष्कवृक्षेण दह्यमानेन वह्निना ॥

दह्यते तदनं सर्वं सुपुत्रेण कुलं यथा ॥ ४३ ॥

અર્થ—જોડ અને સતાપ કરાવનારા બહુ પુત્રો ઉત્પન્ન થાય તેથી શુ તેના કરતા તેા કુલના આશ્રમ કેવળ એકજ હોય તે એક જ જેનાથી કુલ વિશ્રામ પામે છે તે સર્વ પુત્ર મોટી ઉમરનો થાય તે કરતા જન્મનાંજ મૃત્યુ પામે તે એક છે કેમકે તેથી મરણ વખતે થોડું દુઃખ થાય છે અને હવવાથી તેા હવે ત્યાં મુઘી સતાપ થાય

છે ૨ જેમ એકજ સુકા વૃક્ષને લીધે આખું વન બળી જાય છે, એમ
એકજ કુપુત્રથી સમસ્ત કુટુંબ સંતાપ પામે છે ॥ ૩ ॥

હવે ૬૬ ઉપદેશ ક્રિયાહુનામુજેષુ-

પ્રાગાઘાતાન્નિવૃત્તિઃ પરઘન હરણે સંયમઃ મન્યવાક્યઃ
કાલેશક્ત્યાપ્રદાનં યુવતિજન કથામૂક ભાવઃ પરેષામ્ ॥
તૃણા સ્તોતો વિભંગા ગુરુપુત્ર વિનયઃ સર્વભૂતાનુકમ્પા
સામાન્યઃ મવશાસ્ત્રેષ્વનપદ્મ વિધિઃ શ્રેયસામેષપંથાઃ ॥૪૪॥

પરં ૭૦ ૬૦ અર્થ—પ્રાણીઓની ઘાત કરવાથી નિવૃત્ત થાવું
અને બીજાના ધન વિગેરે પદાર્થો લેવા નહિ અર્થાત્ ચોરી વિગેરેથી
અટકવું સત્ય વાણી કહેવી વખત પર (સુપાત્રમાં) શક્તિ અનુસાર
દાન પણ દેવું યોવના સ્ત્રીઓની (પરતી સ્ત્રીઓ) ની કથાઓમાં
ચૂપ આપ રહેવું, તૃણાનાં વેગને નાશ કરવો અને ગુરુપુરુષોમાં વિનય
ભાવ રાખવો અને સર્વે પ્રાણી પર દયા રાખવી અને સામાન્ય સર્વ
સાસ્ત્રોમાં પ્રવૃત્તિ રહેવી આજ કલ્યાણનું માર્ગ છે. અને આ દુષ્ટ
પંથો છે.

મદ્યપાન કલ્હં પૂગ વૈરં માર્યાપત્યૌસ્તરં જાતિ મેદમ્ ॥

ગજદ્વિષં સ્ત્રીપુંસોર્વિવાદં વર્જ્યાન્યાહુર્ગ્રંથ પંથા. પ્રદુષ્ટાઃ ॥૪૫॥

આર્યાનીતિ અર્થ—મદ્યપાન કલ્હં પૂગ વૈરં સ્ત્રી પુત્રાદિમા અન્ત
ર (મેળાય નહિ) પોતાની જાતિ માથે બેદ રાખવા રાજ્ય દ્વેષી
અને સ્ત્રી અને પુરુષમા વિવાદ આ સર્વ દુષ્ટ માર્ગો છે માટે ત્યજ-
વાનું કહેલું છે અને ગ્રંથને માર્ગે વર્તવું એજ ગ્રંથ છે ક્રિયાહુના.

જાહેર ખખર.

આથી સરવં ભાઈઓને ખખર આપવામાં આવે
કે અમારી તરફથી લગ્નન અગ્રહ ભાસ્કર નામનું પુસ્તક શ્રે
વખતમાં જહાર પડશે માટે અગાઉથી ગ્રાહક થનારના
કીકાયત ભાવથી મળશે.

સંગ્રહ કર્તા,

સ્વામી પુલપુરીજી.

મંજવાનું ડેકાણું:—

પટેલ મંગળદાસ હરગોવિન્દદાસ

કે. સરસપુર મોટી સાજવીવાડ—અમદાવાદ.

